

Хохліна О.П. До проблеми психологічного обґрунтування принципу усвідомленого навчання та виховання студентів / Хохліна О.П. // Актуальні питання психологічного забезпечення навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах: Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції, 21 травня 2010 р., м.Київ, КНУВС. – К., 2010. – С.13-15

Хохліна Олена Петрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психологічних дисциплін ФПЗПДП ННПП КНУВС

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПРИНЦИПУ УСВІДОМЛЕНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Реалізація освітнього процесу у ВНЗ базується на використанні теоретичних засад, необхідним елементом яких є його принципи. У відчизняній педагогіці одним з провідних загальних принципів визначається принцип свідомості у навчанні та вихованні (чи усвідомленого навчання та виховання). Щодо навчання він конкретизується як принцип свідомості та активності, щодо виховання – єдності свідомості та поведінки. Незважаючи на визнання особливого значення для педагогічної практики зазначеного принципу, аналіз літературних джерел показує широкий діапазон його трактування й педагогічних умов реалізації. Основною причиною цього є його недостатнє психологічне обґрунтування на основі з'ясування сутності явищ, покладених у його основу.

З педагогічним розумінням суті принципу свідомості у навчанні та вихованні пов'язане розуміння і принципу психології – єдності свідомості (психіки) та діяльності. Значення використання в науці останнього пояснюється значенням передусім діяльності (як і інших форм активності людини – спілкування, поведінки) для розуміння як детермінації, походження, розвитку психіки (та її вищої форми – свідомості), так і самої сутності психіки, що існує у формі внутрішньої діяльності та проявляється у зовнішній, практичній діяльності. Логіка психічного розвитку індивіда досягається завдяки вивченню логіки його діяння, логіки створюваних ним речей (О.М.Ткаченко). Так само, логіка формування психіки в особи забезпечується

спеціально організованою логікою виконання та засвоєння діяльності, відповідно до заданих характеристик та вимог. Саме ця ідея покладається в основу організації формуючого експерименту як такого, в основу теорії формування розумових дій П.Я.Гальперіна, в основу спеціальної організації корекційно-розвивального впливу у педагогічній та спеціальній психології та ін. Діяльність, її виконання та засвоєння відповідно до структури, передусім до змістової (знання), операційної (способи дій) та емоційно-мотиваційної (ставлення) сторін, є необхідною умовою професійної підготовки студентів: засвоєння ними передбачених навчальними планами знань, умінь, навичок (ефекти навчання) та особистісного, в тому числі професійно спрямованого, зростання (ефекти виховання).

Однак, реалізація принципу свідомості у навчанні та вихованні студентів передбачає не лише розуміння значення та необхідності виконання та засвоєння діяльності (щонайперше учбової), спілкування та поведінки з метою досягнення розвивальних та педагогічних ефектів. Вона передбачає і врахування суті власне свідомості (чи усвідомленості). Свідомість визначається як вища, притаманна лише людині, форма доцільного, ідеального психічного відображення дійсності, її об'єктивних сталих властивостей, що виконує регулятивну функцію щодо поведінки, діяльності, спілкування. Таким чином, у суті свідомості виокремлюється наявність цілеспрямованого психічного відображення, притому не наочно, чуттєво даних властивостей предметів і явищ, їх зв'язків, а уже знань про них. У свідомості предмет постає перед суб'єктом як його образ, тобто своєю ідеальною стороною (О.М.Деонтьєв). Відмітним у свідомості є й те, що відображенню підлягають об'єктивні, позбавлені пристрасного суб'єктивного визнання, властивості явищ, які відображаються. Свідомість, виходячи з визначення, також є вищим регулятором активності людини. Аналіз літературних джерел дає підстави виділити наступні загальні характеристики свідомості: 1) цілеспрямованість активності, спрямованої на відображення об'єктивної дійсності у формі ідеального; 2) предметність (відображення певного предмету); 3) відображення об'єктивних властивостей предмета, незалежно від ставлення до нього; 4) осмисленність відображення, розуміння його суті; 5) знакова опосередкованість (передусім мовою); 6) здатність

до рефлексії (самопостереження, самоаналіз тощо); 7) можливість регуляції власної активності.

У психічному плані свідомість виступає як процес усвідомлення людиною навколишнього світу і себе, свого процесу пізнання, своєї діяльності. Тому «психологія явно вирізняє два етапи: акти пізнання та усвідомлення цих актів», оскільки «неможливо одночасно і мислити, і спостерігати ці думки. Свідомість є вторинним моментом» (Л.С.Виготський). У літературних джерелах уточнюється суть цієї думки. Так, Б.Ф.Ломов, вказуючи на те, що свідомість – це особливий рівень психічного відображення, відмічає, що вона – це не якийсь додатковий поверх, який надбудовується над сенсорно-перцептивним рівнем, рівнем уявлення та словесно-мовленнєвим рівнем відображення. Свідомість, на думку М.С.Шехтера, не стоїть над відчуттям та мисленням, вона є через них існуюче, осмислене відображення зовнішнього світу. Виходячи з наведеного, можемо сказати, що свідомість представлена у психіці вищими формами організації психіки – довільними, регульованими (довільне сприймання, довільне уявлення, довільна уява, довільна пам'ять тощо), за Л.С.Виготським, вищими психічними функціями.

Повертаючись до думки про те, що свідомість у психічному плані виступає як процес усвідомлення, під ним ми розуміємо: 1) процес осмислення та розуміння усвідомлюваного, результатом чого є виділення найсуттєвішого; 2) вербалізацію усвідомленого; 3) практичне застосування усвідомленого з метою контролю ситуації, регуляції активності. Адже коли людина губить свідомість, вона не здатна усвідомлювати, тому вона не розуміє ситуацію, не розуміє що сталося, не може про це розповісти, не може тримати ситуацію під контролем, регулювати свою активність. Відповідно, показниками усвідомленості є здатність вербалізувати процес своєї діяльності (усі її компоненти – знання, дії, ставлення), вміння виділяти у вербальному звіті найсуттєвіше (звіти можуть бути переказом, поясненням, доведенням), опанування та регуляція своєї внутрішньої та зовнішньої активності у формі діяльності, спілкування, поведінки, адже усвідомити – значить опанувати. Таким чином, свідомість, або усвідомленість, має розглядатись як найважливіша характеристика як розвивальних, так і освітніх ефектів у вищому навчальному

закладі. Це ж передбачає необхідність спеціального формування у студентів не лише учбової діяльності та особистісного становлення, а й їх усвідомленості з метою забезпечення їх професійної підготовки з урахуванням психологічного змісту, структури, показників зазначених явищ.